

Edukacja kulturalna wśród osadzonych w kontekście readaptacji społecznej

Culture education among inmates in the context of social readaptation

Key words: adults culture education, experiencing culture, creative activity, pedagogical role of culture, social readaptation through culture, multi-dimension of culture, culture heritage, social activity, culture institutions, culture workshops organisation in penitentiaries

Abstract: Adults education in the sphere of culture plays a significant role in a personal development of a particular person, their skills, abilities, and interests. It enables self-realization and helps in the area of developing social competences. It is considerably important in the case of people serving a sentence of imprisonment, regardless of singular experiences regarding culture.

Education activities carried out in penitentiaries have an important pedagogical dimension and their significant aim is to prepare inmates to live at large. A broad culture dimension helps inmates in finding their music, art, and acting interests and abilities and allows to form plans for life at large.

Meeting with culture becomes for them a chance to gain knowledge in interesting for them culture spheres including inmates for whom it is the first contact with culture. It is a chance for them to find some areas of their identity.

Finally, a range of organised workshops in penitentiaries and outside in culture institutions allows to experience culture at large.

Education in the sphere of culture becomes a voluntary choice and a participation in workshops becomes inmates' manifestation of creative activities.

Słowa kluczowe: edukacja kulturalna dorosłych, doświadczanie kultury, przeżywanie kultury, aktywność twórcza, wychowawcza rola kultury, readaptacja społeczna przez kulturę, wielowymiarowość kultury, dziedzictwo kulturowe, aktywność społeczna, instytucje kultury, organizacja zajęć kulturalnych w jednostkach penitencjarnych.

Streszczenie: Edukacja dorosłych w obszarze kultury odgrywa znaczącą rolę w rozwoju osobowości człowieka, jego umiejętności, zdolności, zainteresowań, ułatwia autorealizację, jak również wspomaga w zakresie rozwoju kompetencji społecznych. Szczególnie jest to ważne w przypadku osób odbywających karę pozbawienia wolności, niezależnie od jednostkowych doświadczeń w zakresie obcowania z kulturą.

Działania edukacyjne realizowane w jednostkach penitencjarnych mają ważny wymiar wychowawczy, a ich istotnym celem jest przygotowanie do życia wolnościowego. Szeroki wymiar kultury pomaga niejednokrotnie osadzonym w odnajdywaniu swoich zainteresowań, zdolności muzycznych, plastycznych, aktorskich, a tym samym pozwala w oparciu o nie budować plany dotyczące życia już po odbyciu kary.

Dla wielu z nich każde spotkanie z kulturą staje się okazją do zdobycia wiedzy w tych obszarach kultury, które wzbudzają w nich szczególne zainteresowanie, a tym osadzonym, dla których są to pierwsze kontakty z kulturą, daje możliwość jej poznania i odnalezienia w którymś z obszarów swojej tożsamości.

Wreszcie różnorodny wymiar organizowanych zajęć, zarówno na terenie jednostek penitencjarnych, jak i poza nimi, jak chociażby w instytucjach kultury, pozwala na doświadczanie kultury już w wymiarze wolnościowym.

Edukacja w obszarze kultury z biegiem czasu staje się dla wielu osadzonych świadomym wyborem, a uczestnictwo w zajęciach przybiera wymiar ich twórczej aktywności.

Wstęp

Edukacja dorosłych w obszarze kultury odgrywa znaczącą rolę w przygotowaniu do życia wolnościowego osadzonych. Dla wielu z nich odbywanie kary izolacyjnej staje się „pierwszą okazją” doświadczenia kultury, poznawania jej obszarów, wreszcie dokonywania wyboru, co przekłada się na rozwój indywidualnych zainteresowań.

Działania edukacyjne realizowane w jednostkach penitencjarnych mają ważny wymiar wychowawczy, co odnosi się do ogólnego rozwoju człowieka, o czym wielokrotnie przypomina się na łamach literatury przedmiotu¹.

Kultura pomaga w nawiązywaniu relacji pomiędzy ludźmi, zarówno w środowisku rodzinnym, jak i w szeroko rozumianym środowisku społecznym. Człowiek mający dostęp do kultury staje się bardziej otwarty na drugiego człowieka, na jego potrzeby, chętnie się angażuje w budowanie kultury lokalnej i utożsamia się z nią.

Edukacja kulturalna w jednostkach penitencjarnych umożliwia poznanie różnorodnych obszarów kultury, doświadczanie jej i przeżywanie, co pozwala w wielu przypadkach na wprowadzenie pozytywnych zmian w życiu, które będą kontynuowane już poza murami więziennymi.

Wybrane aspekty prawne dotyczące realizacji edukacji kulturalnej w jednostkach penitencjarnych

Wraz z odzyskaniem przez Polskę niepodległości zajęcia z zakresu edukacji kulturalnej przybierają charakter regularnych, ściśle planowanych spotkań wraz z uwzględnianiem określonych celów wychowawczych podejmowanych działań. Rzeczą niezmiernie ważną jest uregulowanie tych działań przez ustawodawstwo. W 1928 roku, nadzór nad realizacją zadań z zakresu pracy kulturalno-oświatowej w więzieniach został powierzony Prokuratorowi Okręgowemu².

¹ J. Gajda, *Pedagogika kultury w zarysie*, Kraków 2006, s. 42; J. Torowska, *Edukacja kulturalna i edukacja kulturowa w Polsce po 1989 roku – próba ujęcia*, „Polska Myśl Pedagogiczna 3/2017”; K. Olbrycht, *Kultura osobista wśród celów edukacji kulturalnej?*, [w:] *Edukacja kulturalna. Wybrane obszary*, red. Katarzyna Olbrycht, wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.

² Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 7 marca 1928 roku w sprawie organizacji więziennictwa, [w:] *Dz.U. NR 29, poz. 272*.

Z kolei w 1931 roku w *Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości* czytamy, iż o nauczanie pozaszkolne, w ramach którego realizowano edukację kulturalną ma dbać naczelnik więzienia³.

Natomiast w 1939 roku zostało ustalone, iż *...w celu podniesienia poziomu umysłowego i etycznego skazanych prowadzi się w więzieniach pracę oświatową pozaszkolną.... oświata pozaszkolna polega na urządzaniu odczytów, pogadanek...przedstawień teatralnych, kinematograficznych, audycji radiowych oraz na krzewieniu czytelnictwa*⁴.

Z okresu transformacji ustrojowej na uwagę zasługuje opis pracy kulturalno-oświatowej w jednostkach penitencjarnych, w którym określa się, iż... *w zakładach karnych stwarza się warunki odpowiedniego spędzania czasu wolnego... W tym celu organizuje się zajęcia kulturalno-oświatowe... W każdym zakładzie karnym prowadzi się... wypożyczalnię książek i prasy dla skazanych oraz stwarza się możliwość korzystania z urządzeń audiowizualnych w świetlicach i celach mieszkalnych...*⁵. Ponadto zostało ustalone, iż skazani mogą otrzymać pozwolenie na... *tworzenie zespołów, celem prowadzenia działalności kulturalnej...*⁶.

Niezmiernie ważne w aspekcie wychowawczym było postanowienie dotyczące możliwości wyznaczenia skazanych wyróżniających się wzorową postawą do *wykonywania zadań związanych z pracą kulturalno-oświatową...*⁷.

Obecnie udział w zajęciach kulturalnych, korzystanie z radia, telewizji, prasy i książek rozumiany jest jako jedno z podstawowych praw przysługujących osadzonemu⁸. Organizowane są zajęcia kulturalno-oświatowe w celu odpowiedniego spędzania czasu wolnego, w tym mają możliwość korzystania z biblioteki na terenie jednostki, korzystania z urządzeń audiowizualnych znajdujących się w świetlicach i w celach mieszkalnych⁹. Utrzymana została możliwość wyznaczania osadzonych odznaczających się wzorową postawą i zachowaniem do realizacji zadań związanych z pracą kulturalno-oświatową¹⁰.

Organizacja zajęć kulturalnych w warunkach izolacji penitencjarnej

W materiale źródłowym Sądu Krajowego w Krakowie pojawiają się informacje dotyczące np. indywidualnych spotkań poszczególnych aresztantów z nauczycielem z pobliskiej szkoły, przynoszącym obrazy przez siebie wykonane, który opowiadał

³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20.06.1931 roku w sprawie organizacji więziennictwa, Dz. U. NR 71, poz. 577.

⁴ Ustawa z dnia 26 lipca 1939 roku o organizacji więziennictwa, DZ.U. NR 68, poz. 457.

⁵ Kodeks Karny Wykonawczy z 1997 roku, art. 135, § 1, 2.

⁶ Tamże, art. 136, § 1.

⁷ Tamże, art. 136, § 3.

⁸ Kodeks Karny Wykonawczy, Warszawa 2012, art. 102 (6), s. 464.

⁹ Tamże, art. 135, §2, s. 488.

¹⁰ Tamże, art. 136, § 3, s. 488.

o nich i tym samym przybliżał tajniki warsztatu artysty, co... *nieraz wzbudzało zamiłowanie do sztuki u aresztanta...*¹¹.

Tak więc w latach 1918–1939 w organizacji zajęć edukacyjnych w obszarze kultury stosowano następujące formy zajęć:

- pogadanki historyczne
- przedstawienia z okazji rocznic państwowych,
- uroczystości z okazji rocznic państwowych,
- pogadanki o książkach znajdujących się w bibliotece więziennej,
- pogadanki o *konieczności kulturalnego zachowania w różnych okolicznościach*,
- *porady dla ojców* – udzielanie rad związanych z wychowaniem dzieci, zwracanie uwagi na rolę kulturalnego zachowania ojca, *...który ma być przykładem dla swoich dzieci*,
- spacer historyczne, zapoznanie z miejscami świadczącymi o bogactwie kulturowym danego regionu,
- zwiedzanie zabytków znajdujących się niedaleko więzienia,
- pogadanki na temat twórczości artystycznej, malarstwa, rzeźby,
- zajęcia praktyczne z malarstwa, rzeźby, wyplatania z wikliny,
- zajęcia z literatury polskiej, poznawanie polskiej literatury, odczytywanie fragmentów prozy, poezji, dyskusje na temat literatury,
- nauka deklamacji tekstów, retoryki, dysput filozoficznych,
- zajęcia dla ojców, poznawanie i poszerzanie wiadomości na temat literatury dziecięcej, rozwijanie umiejętności czytania bajek, poszukiwania w bajkach wzorców do naśladowania,
- zajęcia o zabytkach sztuki sakralnej, zwiedzanie zabytkowych kościołów, znajdujących się w bliskiej odległości więzienia,
- zajęcia muzyczne, nauka śpiewu pieśni patriotycznych, pieśni religijnych, piosenek ludowych, kołysanek dla dzieci¹²,
- pogadanki na temat kultury europejskiej, opowieści na temat zabytków kultury materialnej i duchowej.

Znaczna część powyższych zajęć edukacyjnych w obszarze kultury jest realizowana również współcześnie, z jednoczesnym unowocześnieniem metod i form pracy. W edukacji kulturalnej następuje więc połączenie zarówno tradycji, jak i współczesnych wyzwań kulturowych.

Wśród zajęć w ramach pracy kulturalnej wymienić można:

Zajęcia edukacyjne w warunkach izolacyjnych:

- wykłady historyczne,
- wykłady z literatury polskiej i wybranych krajów europejskich,
- uroczystości z okazji rocznic państwowych z udziałem osadzonych prezentujących np. przygotowany program artystyczny,

¹¹ *Sądy różne – zbiór szczątków zespołów, NR zespołu 26*, Archiwum Narodowe w Krakowie, dalej ANK.

¹² *Szkoła więzienna i zatrudnienie więźniów*, ANK, sygn. 29/440/107.

- spotkania w ramach „Dyskusyjnego Klubu Książki,
- spotkania w ramach „Dyskusyjnego Klubu Filmu”,
- warsztaty artystyczne w ramach Koła Plastycznego,
- zajęcia biblioteczne,
- „wirtualne spacery po Polsce”, poznawanie poszczególnych regionów Polski, zabytków kultury materialnej i duchowej,
- *spotkania z kulturą* – z zakresu edukacji regionalnej,
- warsztaty rękodzielnicze, dotyczące twórczości wybranych regionów Polski,
- wykłady dotyczące tradycji ludowych związanych z rokiem obrzędowym,
- warsztaty teatralne,
- warsztaty muzyczne, muzyka klasyczna i rozrywkowa, zespoły instrumentalno-wokalne, składające się z osadzonych i wychowawców penitencjarnych,
- warsztaty z zakresu edukacji kulturalnej z udziałem dzieci osadzonych, co odbywa się w ramach odbudowywania więzi rodzinnych.

Zajęcia edukacyjne poza murami więziennymi:

- spacer historyczny, poznawanie zabytków znajdujących się w okolicy,
- poznawanie kultury materialnej i niematerialnej miast o dużym znaczeniu kulturowym, Krakowa, Katowic, Częstochowy,
- udział w warsztatach artystycznych w muzeach,
- udział w warsztatach w bibliotekach miejskich,
- poznawanie bibliotek naukowych, w tym Biblioteki Jagiellońskiej,
- udział w wykładach na terenie uczelni wyższych, jak np. w Instytucie Spraw Społecznych Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie,
- udział w wydarzeniach kulturalnych organizowanych na terenie gmin, w których pracują osadzeni, np. noc świętojańska, dożynki¹³.

W ramach edukacji kulturalnej niezwykle wartość posiadają zajęcia dotyczące kultury regionalnej, która jest bliska osadzonym pochodzącym z danego regionu, jej poznanie umożliwia im niejednokrotnie na odnalezienie swojej własnej tożsamości.

I tak np. w ramach edukacji kulturalnej dotyczącej kultury lokalnej realizowane są następujące treści:

Dziedzictwo kulturowe miasta Katowic:

- początki miasta udokumentowane źródłowo,
- rola przemysłu ciężkiego rozwoju miasta,
- życie codzienne w mieście do czasów II wojny światowej, tradycje, zwyczaje, obrzędy,
- wielcy potentaci przemysłowi w dziejach Katowic,
- czas wojny i okupacji,

¹³ Zajęcia w ramach edukacji kulturalnej, zorganizowane w latach 2018–2020 na terenie Zakładu Karnego w Wojkowicach, OZ w Ciągowicach w oparciu o: B. Nowak *Program edukacji kulturalnej w jednostkach penitencjarnych*, katedra Pomocy Postpenitencjarnej i Wychowania do Pracy Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

- rozwój lokalnego samorządu, początki społeczeństwa obywatelskiego,
- herb miasta i siedziba władz miejskich,
- instytucje społeczno- kulturalne w mieście,
- bogactwo kultury materialnej Katowic, zabytki architektury, pomniki, tablice upamiętniające,
- zakłady przemysłowe i ich współczesna infrastruktura,
- rozwój kolei żelaznej w mieście,
- przemiany w mieście po okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej,
- wydarzenia kulturalne odbywające się cyklicznie w mieście,
- katowice jako ośrodek nauki,
- osobliwości przyrodnicze miasta,
- założenia i realizacja postulatów ekologicznych w mieście¹⁴.

Wychowawcza rola edukacji kulturalnej wobec osób odbywających karę pozbawienia wolności

Oddziaływania wychowawcze wobec osób skazanych poprzez obszar kultury, udokumentowane źródłowo, były realizowane na ziemiach polskich już w II połowie XIX wieku, i na początku XX wieku, co posiadało swoje uzasadnienie w „konieczności naprawienia więźniów”, ale też ochrony społeczeństwa przed „złobnymi skutkami ich występów”¹⁵.

Kulturę w różnorodnych jej aspektach traktowano jako ważny element w procesie wychowania ówczesnych aresztantów, poprzez który zamierzano oddziaływać na każdego z nich indywidualnie, odpowiednio do posiadanych zainteresowań, a w przypadkach, gdy trudno je było ustalić, stwarzano sytuacje umożliwiające ich odkrycie i odpowiednie ukierunkowanie¹⁶.

Dzięki uczestnictwu w zajęciach kulturalnych w wielu przypadkach zaobserwować można było pozytywne zmiany w zachowaniu skazanych, zwiększała się ich aktywność edukacyjna, czytelnicza, społeczna, dobroczynna, jak również wzrastało ich zaangażowanie w aktywność zawodową¹⁷.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ *Szkoła więzienna i zatrudnienie więźniów*, ANK, sygn. 29/440/107; Prezydium Sądu Krajowego w Krakowie do Zarządu Więzień, pismo z dnia 17 kwietnia 1901 roku, [w:] *Nauka więźniów za rok 1899*, ANK; Sprawozdanie Sądu Powiatowego w Starym Sączu w przedmiocie używania biblioteki aresztanckiej i udzielania nauki aresztantom, [w:] *Wykazy co do nauki aresztantów, odczytów i bibliotek...*, Sąd Powiatowy w Starym Sączu 10 stycznia 1906 roku, [w:] *Nauka więźniów za rok 1899*, ANK; Sądy różne – zbiór szczytków zespołów, NR zespołu 26, Archiwum Narodowe w Krakowie. Sprawozdanie Sądu Powiatowego w Niepołomicach w przedmiocie używania biblioteki aresztanckiej i udzielania nauki aresztantom, [w:] *Wykazy co do nauki aresztantów, odczytów i bibliotek...*, Sąd Powiatowy Skawina 5 stycznia 1906 roku, [w:] *Nauka więźniów za rok 1899*, ANK.

¹⁶ B. Nowak, M. Szymczyk, *Przygotowanie do życia wolnościowego poprzez pracę kulturalno-oświatową i w warunkach wolnościowych*, Kraków 2019.

¹⁷ Sprawozdanie Sądu Powiatowego w Niepołomicach w przedmiocie używania biblioteki aresztanckiej i udzielania nauki aresztantom, [w:] *Wykazy co do nauki aresztantów, odczytów i bibliotek...*, Sąd Powiatowy Skawina 5 stycznia 1906 roku, [w:] *Nauka więźniów za rok 1899*, ANK.

Tabela 1. „Postępy” w zachowaniu aresztantów biorących udział w zajęciach kulturalnych w opinii ich nauczycieli w latach 1930–1939

Rok	Informacje o aresztancie	Aktywność kulturalna	Opinia nauczyciela	Rokowania więźnia, co do jego przyszłości
1930	Kazimierz z Wieliczki, karany, w areszcie po raz pierwszy... lat 37, niepiśmienny, robotnik....	Udział w odczytach, pogadankach historycznych, organizowanych uroczystościach dla uczczenia rocznic państwowych, w zajęciach, na których deklamowano wiersze polskich poetów...	<i>Od dwóch lat w więzieniu, początkowo zamknięty w sobie, spędzał wiele czasu na nauce pisania i czytania... uparty w zdobywaniu wiedzy, nie zniechęcał się, chętnie angażował się w organizowane uroczystości, w różne prace, które mogli wykonywać więźniowie.</i>	dobrze
1930	Tadeusz z Krakowa.... lat? Pierwszy raz w areszcie	Udział w odczytach, pogadankach historycznych, w organizowanych uroczystościach dla uczczenia rocznic państwowych, w zajęciach malarskich, które prowadził nauczyciel z Krakowa, niejaki Wojciech Dębowiec.	<i>Od roku w więzieniu, na zajęciach aktywny, nie wdaje się w bójki, pomaga innym współwięźniom... chętnie wypożycza książki w bibliotece.</i>	dobrze
1932	Jan z Kęt, lat 26 w więzieniu po raz drugi	Udział w odczytach, pogadankach historycznych, w organizowanych uroczystościach dla uczczenia rocznic państwowych, w zajęciach śpiewu.	<i>...Od trzech miesięcy w areszcie.... ... chętnie uczestniczy w zajęciach śpiewu, ...czyta książki z dziejów Polski.... ...wykonuje prace przydatne w więzieniu</i>	dobrze
1933	Witold, lat 32	Udział w odczytach, pogadankach historycznych, w organizowanych uroczystościach dla uczczenia rocznic państwowych, w recytacjach wierszy polskich poetów	<i>...pracuje uczciwie w kuchni więziennej, ...w wolnym czasie wypożycza książki.... z każdej przeczytanej zapisuje krótkie notatki... ...chce pracować po wyjściu z więzienia...</i>	dobrze
1934	Benedykt, lat 39	Udział w odczytach, pogadankach historycznych, w organizowanych uroczystościach dla uczczenia rocznic państwowych, w zajęciach krawieckich, w wolnym czasie zajmuje się recytowaniem Kochanowskiego, Mickiewicza....	<i>... Często korzysta z biblioteki więziennej, spokojny, skupiony, dobrze wykonuje prace mu powierzone, po wyjściu z więzienia chce pracować uczciwie.</i>	dobrze

1935	Władysław, lat?	Udział w odczytach, pogadankach historycznych, w organizowanych uroczystościach dla uczczenia rocznic państwowych, w zajęciach śpiewu, uczy się krawiectwa.	...Często korzysta z biblioteki więziennej, spokojny, dobrze wykonuje prace, po wyjściu z więzienia chce pracować uczciwie u krawca.	
1935	Jerzy, lat 43	Udział w pogadankach historycznych, w organizowanych uroczystościach dla uczczenia rocznic państwowych, w zajęciach śpiewu pieśni patriotycznych	...Chętnie uczestniczy w zajęciach, ...pracowity, ...chętnie korzysta z biblioteki...	dobrze
1936	Jan, lat 33, pierwszy raz w areszcie	Udział w odczytach, w organizowanych uroczystościach dla uczczenia rocznic państwowych.	...zachowanie odpowiednie, ...duża poprawa w zachowaniu....	dobrze
1937	Julian, lat?	Udział w odczytach, pogadankach na temat pisarzy i poetów polskich, udział w spacerach historycznych.	...zachowanie odpowiednie, ...duża poprawa w zachowaniu....	dobrze
1938	Henryk, lat ?	Udział w spacerach historycznych, w rozmowach na temat sztuki aktorskiej, w rozmowach na temat polskiej literatury.	...zachowanie odpowiednie, ...duża poprawa w zachowaniu....	
1939	Jan, lat 39	Udział w odczytach, pogadankach historycznych, w organizowanych uroczystościach dla uczczenia rocznic państwowych, w zajęciach śpiewu.	...zachowanie odpowiednie, ...duża poprawa w zachowaniu.... ...chce pracować i z pracy uczciwie utrzymywać siebie i dzieci....	
1939		Udział w odczytach, pogadankach historycznych, w organizowanych uroczystościach dla uczczenia rocznic państwowych, w zajęciach rzeźbienia w drewnie, które prowadził nauczyciel z pobliskiej szkoły.		

Badania własne w oparciu o źródła: *Szkoła więzienna i zatrudnienie więźniów*, [w:] ANK, sygn. 29/440/107; Prezydium Sądu Krajowego w Krakowie do Zarządu Więzień, pismo z dnia 17 kwietnia 1901 roku [w:] Nauka więźniów za rok 1899, [w:] ANK; Sprawozdanie Sądu Powiatowego w Starym Sączu w przedmiocie używania biblioteki aresztańskiej i udzielania nauki aresztantom, [w:] Wykazy co do nauki aresztantów, odczytów i bibliotek..., Sąd Powiatowy w Starym Sączu 10 stycznia 1906 roku, [w:] Nauka więźniów za rok 1899, [w:] ANK; Sądy różne – zbiór szczytków zespołów, NR zespołu 26, [w:] Archiwum Narodowe w Krakowie. Sprawozdanie Sądu Powiatowego w Niepołomicach w przedmiocie używania biblioteki aresztańskiej i udzielania nauki aresztantom, [w:] Wykazy co do nauki aresztantów, odczytów i bibliotek..., Sąd Powiatowy Skawina 5 stycznia 1906 roku, [w:] Nauka więźniów za rok 1899, [w:] ANK; Archiwum parafii św. Józefa w Chorzwowie, akta luźne z lat 1924–1939, brak sygnatury; Archiwum parafii św. Marii Magdaleny w Chorzwowie, akta luźne z lat 1927–1939, brak sygnatury.

Tabela 2. Aktywność dobroczynna i religijna uczestników zajęć kulturalnych w latach 1927–1939 w aresztach na terenie województwa śląskiego

Rok	Wiek aresztanta	Aktywność dobroczynna	Aktywność religijna	Uwagi
1927	lat 24	Prace dla Sierocińca	Członek Bractwa NIMP	...w niedługim czasie wychodzi na wolność...
1928	lat 25	Prace ogrodnicze dla Sierocińca	Członek Bractwa NIMP	
1929	lat 28	Prace porządkowe w Sierocińcu	Członek Bractwa św. Józefa	
1929	lat 31	Prace porządkowe w Sierocińcu	Członek Bractwa św. Józefa	...w niedługim czasie wychodzi na wolność...
1929	lat?	Prace remontowe w Sierocińcu	Członek Bractwa NIMP	
1930	lat 34	Naprawa obuwia dla kalek-niewidomych	Członek Bractwa NIMP	Pochodzi z parafii św. Barbary w Chorzowie
1931	lat 36	Prace remontowe w mieszkaniach bezrobotnych	Członek Bractwa NIMP	
1931	lat 38	Prace remontowe w mieszkaniach bezrobotnych	Członek Bractwa NIMP	
1932	lat 39	Prace remontowe w mieszkaniach bezrobotnych	Członek Bractwa NIMP	...w niedługim czasie wychodzi na wolność...
1933	lat 25	Prace remontowe w Sierocińcu	Członek Bractwa NIMP	
1933	lat 27	Prace remontowe w Sierocińcu	Członek Bractwa?	...Pochodzi z parafii w Hajdukach...
1934	lat 28	Prace remontowe w domu dla kalek	Członek Bractwa św. Józefa	
1934	lat 29	Prace remontowe w mieszkaniach bezrobotnych	Członek Bractwa NIMP	...Pochodzi z parafii NIMP w Katowicach...
1935	lat 32	Prace remontowe w mieszkaniach bezrobotnych	Członek Bractwa św. Józefa	

1936	lat 26	<i>Pomaga w kuchni dla biednych i bezrobotnych</i>	Członek Bractwa Męki Pańskiej	...Pochodzi z parafii w Rybniku...
1936	lat 29	<i>Pomaga w kuchni dla biednych i bezrobotnych</i>	Członek Bractwa NMP i Bractwa św. Józefa	...Pochodzi z parafii w Skoczowie...
1936	lat?	<i>Pomaga w kuchni dla biednych i bezrobotnych</i>	Członek Bractwa Krzyża Świętego	...Pochodzi z parafii św. Franciszka w Zabrzę...
1936	lat 34	<i>Pomaga w kuchni dla biednych i bezrobotnych</i>	Członek Bractwa NMP	
1936	lat 37	Prace remontowe w mieszkaniach bezrobotnych	Członek Bractwa NMP	
1937	lat 25	<i>Pomaga w kuchni dla biednych i bezrobotnych</i>	Członek Bractwa NMP i Bractwa św. Józefa	
1937	lat 27	<i>Pomaga w kuchni dla biednych i bezrobotnych</i>	Członek Bractwa NMP	
1937	lat 30	<i>Pomaga w pracach remontowych w Sierocińcu</i>	Członek Bractwa NMP i Bractwa Krzyża Świętego	.Pochodzi z parafii NMP w Katowicach
1938	lat 25	<i>Pomaga w pracach remontowych w Sierocińcu</i>	Członek Bractwa NMP i Bractwa Krzyża Świętego	
1938	lat 28	<i>Naprawia obuwie...</i>	Członek Bractwa św. Józefa	
1938	lat 37	<i>Pomaga w pracach remontowych w Sierocińcu</i>	Członek Bractwa NMP i Bractwa Krzyża Świętego	
1939		<i>Pomaga w pracach remontowych w Sierocińcu</i>	Członek Bractwa św.	
1939		<i>Pomaga w pracach remontowych w szpitalu</i>	Członek Bractwa św. Józefa	

Badania własne w oparciu o następujące źródła: Archiwum parafii św. Józefa w Chorzowie, akta luźne z lat 1924–1939, brak sygnatury; Archiwum parafii św. Marii Magdaleny w Chorzowie, akta luźne z lat 1927–1939, brak sygnatury.

Tabela 3. Wpływ edukacji kulturalnej realizowanej w jednostkach penitencjarnych na życie osób skazanych według ich samooceny

Wiek osadzonych	Pierwszy raz karany/recydywa	Źródła poznawania kultury	Informacyjna funkcja kultury wzbudzająca szczególne zainteresowanie osadzonych	Akceptacja wybranych wzorców zachowania/postępowania	Zmiana postaw pod wpływem doświadczania kultury
lat 23	recydywa	Zajęcia edukacyjne, biblioteka w zakładzie karnym, warsztaty plastyczne	... <i>Wiedza na temat dziejów Polski i Europy, konfliktów wojennych, ich przyczyn i przebiegu, ...poznanie tradycji ludowych w Polsce, w tym w swoim miejscu zamieszkania...</i>	- <i>dowódców wojskowych...</i> - <i>piosenkarzy,</i> - <i>malarzy</i>	... <i>Większa świadomość sensu swojego życia,</i> ... <i>częste przemyślenia na temat po- pelnionego przestępstwa.</i>
lat 25	recydywa	Warsztaty literackie, spotkania z autorami książek, praca bibliotece.	... <i>Wiedza na temat literatury... teatru..</i>	- <i>aktorów,</i> - <i>pisarzy</i>	... <i>plany dotyczące podjęcia studiów wyższych po odbyciu kary...</i> ... <i>plany dotyczące założenia rodziny i podjęcia uczciwej pracy...</i>
lat 26	Pierwszy raz w zakładzie karnym	Spotkania z miejscowymi twórcami ludowymi, warsztaty rzeźbiarskie, rękodzielnicze.	... <i>Wiedza na temat twórczości ludowej, rękodzieł, umiejętności organizowania własnego warsztatu artystycznego, wiedza na temat marketingu rękodzielniczego.</i>	Wychowawcy ds. kulturalno-oświatowych, twórców ludowych, z którymi odbywały się warsztaty rękodzielnicze.	... <i>plany dotyczące założenia własnej działalności gospodarczej dotyczącej wytwarzania rękodzieł.</i>

lat 32	Pierwszy raz w zakładzie karnym	Zajęcia edukacyjne, spotkania filmowe, w tym „klub dyskusyjny na temat filmu i książki”	Wiedza z zakresu kinematografii, dyskusje na temat oglądanych filmów, próby redagowania recenzji filmowych.	– aktorów, – reżyserów, – bohaterów filmowych	...Pozytywne myślenie o swojej przyszłości, mniejszy poziom strachu przed wolnością... satisfakcja ze zdobytej wiedzy i dążenie do jej poszerzania...
lat 36	Pierwszy raz w zakładzie karnym	Zajęcia edukacyjne na temat wartości bibliotek, poznanie literatury polskiej i obcej, dyskusje na temat książki w „Klubie dyskusyjnym na temat filmu i książki”	Zdobywanie i poszerzanie wiedzy z różnych dziedzin życia, historii, geografii, podróżnictwa, polityki, sztuki, ekonomii, zoologii, poprzez czytelnictwo książek, poprzez prace w bibliotece.	– bohaterów książek, – pisarzy	...Chęć dzielenia się swoją wiedzą z członkami swojej rodziny... Zwrócenie większej uwagi na naukę swoich dzieci, chęć udzielania im wsparcia w tym zakresie, a nie tylko stawianie wymagań i karanie... Chęć bycia lepszym ojcem...
lat 37	Recydywa	Zajęcia edukacyjne w ramach Koła Plastycznego	Zdobywanie i poszerzanie wiedzy z zakresu malarstwa, poznanie i utrwalanie wiedzy na temat wybitnych malarzy polskich i europejskich, poznanie i rozwijanie umiejętności technicznych, poznanie i doskonalenie warsztatu artysty.	– malarzy, – wychowawcy ds. kulturalno-oświatowych	...Zajmowanie się malarstwem, pomaga przetrwać sytuację izolacji więziennej... ...pomaga rozliczyć się z przeszłością... pozwała na pozytywne myślenie o swojej przyszłości po odbyciu kary... ...chęć zrealizowania marzenia o kontynuacji malowania już na wolności i połączenia pasji z pracą zarobkową, założenie własnej działalności gospodarczej opartej na malowaniu obrazów, w tym portretów... być może wykorzystanie własnych umiejętności w sztuce tatuażu...

lat 42	Pierwszy raz w zakładzie karnym	Praca w bibliotece, dostęp do książek i czasopism.	Zdobywanie i poszerzanie wiedzy z zakresu geografii, historii.	?	...Chęć realizowania swoich pasji już po odbyciu kary, w tym podróżowaniu... Podjęcie uczciwej pracy, celem zdobycia środków na wymarzone podróże... Nawiązanie kontaktu z rodziną i naprawienie wyrządzonych krzywd....
lat 45	Recydywa	Zajęcia teatralne, warsztaty z zaproszonymi do jednostki aktorami	Zdobywanie wiedzy na temat teatru, poznanie tajników aktorstwa poprzez własne zaangażowanie, zdobycie wiedzy na temat aktywnego, pozytywnego spędzania czasu wolnego.	– bohaterów sztuk teatralnych, aktorów,	– przemyślenie swojego dotychczasowego życia, podjęcie wysiłku w celu dokonania pozytywnych zmian w swoim życiu, odkrywanie siebie w odgrywanych rolach...
lat 48	Recydywa	Praca z bibliotece, spotkania autorskie, wykład i warsztaty z zakresu kultury materialnej i niematerialnej w Instytucie Spraw Społecznych Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.	Zdobywanie wiedzy z zakresu kultury materialnej i niematerialnej na przykładzie miasta Krakowa	– zastużonych osób związanych z dziejami miasta Krakowa, lekarzy, nauczycieli, filantropów.	– chęć pomocy ludziom potrzebującym, w tym dzieciom, zaangażowanie się w wolontariat jeszcze w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności...

lat 52	recydywa	Zajęcia edukacyjne dotyczące tradycji i zwyczajów lokalnych	Zdobycie informacji na temat zwyczajów i tradycji śląskich, możliwości kultywowania tradycji we współczesności	?	– dążenie do poszukiwania własnych „korzeni” w tradycji ludowej Górnego Śląska, zamiar aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym swojego miejsca zamieszkania, zachęcanie do tego również swojej rodziny...
lat 55	recydywa	Zajęcia edukacyjne dotyczące 100-lecia polskiej państwowości, wykłady, warsztaty artystyczne	Zdobycie informacji na temat dziejów polskiego państwa od 1918 roku, w tym konfliktów z Niemcami i z Rosją, poznanie i poszerzenie wiadomości na temat dziejów Polski Ludowej i istotnych przemian w czasie transformacji ustrojowej.	...Zastużonych Polaków z czasów II Rzeczypospolitej, polityków.	...Przemyslenie swojego dotychczasowego życia, podjęcie wysiłku w celu dokonania pozytywnych zmian w swoim życiu, Zwrócenie uwagi na konieczność włączania kultury w codzienne życie.

Źródło: Badania własne wśród osadzonych Zakładu Karnego w Wojkowicach i Oddziału Zewnętrznego w Ciągowicach, z zastosowaniem Arkusza samooceny „doświadczenia, akceptowania i realizowania elementów kultury”, w latach 2018–2019.

Wielu skazanych biorących udział w edukacji kulturalnej podejmowało wysiłki w celu zmiany swojego dotychczasowego stylu życia. Przede wszystkim dokonywało się to przez „wyrwałą pracę nad swoim charakterem”, w czym osadzeni uzyskiwali pomoc osób świeckich i duchownych, zaangażowanych w proces odpowiedniego przygotowania ich do życia na wolności.

Drogą do poprawy była między innymi ich aktywność religijna, w tym zaangażowanie się w działalność bractw religijnych, co było jednoznaczne z wprowadzaniem w czyn dzieł miłosierdzia.

Zakończenie

Edukacja kulturalna realizowana w środowisku osób skazanych jest jedną z form przygotowania do życia wolnościowego, co dokonuje się między innymi przez odnalezienie swej tożsamości w wybranym, szczególnie bliskim obszarze kultury.

Udział w zajęciach na terenie jednostki i poza nią daje możliwości zdobycia wiedzy o kulturze, pobudza do samokształcenia i podjęcia trudu realizacji swoich zamierzeń, rozwoju zainteresowań, odkrytych zdolności, niekiedy wbrew własnym lękom, co do powodzenia podjętego wyzwania.

Kontakt z kulturą staje się dla osadzonych źródłem ich indywidualnego rozwoju w wielu sferach życia, co znajduje swoje pozytywne oddziaływanie nie tylko na nich samych, ale również na relacje rodzinne, które w wielu przypadkach udaje się odbudować lub też z powodzeniem podtrzymywać.

Doświadczenie obecności kultury, poznanie bogactwa dziedzictwa kulturowego kraju, regionu, określonej miejscowości, pozwala poszukiwać możliwości korzystania z tego dorobku, budować postawę zbiorowej i indywidualnej odpowiedzialności za zachowanie tego dziedzictwa dla przyszłych pokoleń.

Wreszcie odkrycie swojego miejsca w kulturze pomaga niektórym osadzonym podejmować starania o połączenie swoich pasji z aktywnością zawodową, co zamierzają również kontynuować po odbyciu kary izolacyjnej.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne:

1. Akta luźne z lat 1924–1939, Archiwum parafii św. Józefa w Chorzowie, brak sygnatury.
2. Akta luźne z lat 1927–1939, Archiwum parafii św. Marii Magdaleny w Chorzowie, brak sygnatury.
3. *Sądy różne – zbiór szczątków zespołów, NR zespołu 26*, ANK.
4. *Szkola więzienna i zatrudnienie więźniów*, ANK, sygn. 29/440/107.

Źródła drukowane:

1. Sprawozdanie Sądu Powiatowego w Starym Sączu w przedmiocie używania biblioteki aresztanckiej i udzielania nauki aresztantom, [w:] *Wykazy co do nauki aresztantów, odczytów i bibliotek...*, Sąd Powiatowy w Starym Sączu 10 stycznia 1906 roku, [w:] *Nauka więźniów za rok 1899*, ANK.

2. Sprawozdanie Sądu Powiatowego w Niepołomicach w przedmiocie używania biblioteki aresztanckiej i udzielania nauki aresztantom, [w:] *Wykazy co do nauki aresztantów, odczytów i bibliotek...*, Sąd Powiatowy Skawina 5 stycznia 1906 roku, [w:] *Nauka więźniów za rok 1899*, ANK.

Akty prawne:

1. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 7 marca 1928 roku w sprawie organizacji więziennictwa, Dz.U. NR 29, poz. 272.
2. Ustawa z dnia 26 lipca 1939 roku o organizacji więziennictwa, DZ.U. NR 68, poz. 457.
3. Ustawa z dnia 26 lipca 1939 roku o organizacji więziennictwa, DZ.U. NR 68, poz. 457.
4. Kodeks Karny Wykonawczy z 1997 roku.
5. Kodeks Karny Wykonawczy, Warszawa 2012.

Literatura:

1. Gajda J., *Pedagogika kultury w zarysie*, wyd. IMPULS, Kraków 2006.
2. Nowak B., *Program edukacji kulturalnej w jednostkach penitencjarnych*, Kraków 2018.
3. Nowak B., Szymczyk M., *Przygotowanie do życia wolnościowego poprzez pracę kulturalno-oświatową i w warunkach wolnościowych*, wyd. Katedra Pomocy Postpenitencjarnej i Aktywizacji Zawodowej, Kraków 2019.
4. Olbrycht K., *Kultura osobista wśród celów edukacji kulturalnej?*, [w:] *Edukacja kulturalna. Wybrane obszary*, red. K. Olbrycht, wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.
5. Torowska J., *Edukacja kulturalna i edukacja kulturowa w Polsce po 1989 roku – próba ujęcia*, „Polska Myśl Pedagogiczna” 3/2017.

dr hab. Barbara Nowak, prof. UP

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków